

Az 1917-es Nagy Orosz Forradalom

ARCHAIKUS NÉPI „SZMUTA” ÉS MODERN FORRADALOM (1. RÉSZ)

„Te a forradalomról beszélsz, fiacskám, a forradalomról – mondja a pópácska. – A néplázadásról!”

„Így szóltam: – Egész forradalmunk ösztönös, akár a farkas.”²

BORISZ PILNYAK

„Nagy Októberi Szocialista Forradalom” – nem az 1917-es orosz forradalom, hanem a sztálini szovjet állam évről-évre kötelezően megünnepeelt *mitikus születésnapjának* a neve volt ez: súlyos ideológiai terheket hordozó névalak, amely egyesítette a sztálini rendőrállam-szocializmus apologetikusan historizáló eredetmítoszát a karizmatikus-etatista vezéruralom önlegitimációjával. Nemcsak arra volt jó, hogy a „szocialistának” nevezett „októberi fordulat” vagy „ok-

tóberi felkelés” [oktyabrszkij perevorot] elnyelje az 1917 februárjában elementáris erővel kirobbant népforradalmat, elfedje az orosz forradalom eredeti sokszólamúságát (katonaforradalom, munkásforradalom, parasztforradalom, polgári forradalom stb.), és egész ellentmondásos, zűrzavarosan és véresen kavargó valóságát, hanem – és talán mindenekelőtt – arra, hogy a bolsevik hatalomátvétel – a Lenin és Trockij szervezte októberi fegyveres felkelés

A Vörös Gárda fegyveresei

Barrikád a Lityejnij sugárúton (1917 február)

– maga tűnjön el a dicsfényt sugárzó névalak grandiózus homlokzata mögött. Az elvalótlanított, kiüresített, ünnepi dekorációként, ideológiai csomagolópapírként használt „forradalom” a sztálini állam forradalmi leszármazását tanúsító hivatalos pecsétté, az állam titulusává, kitüntető címévé, birodalmi kebelén fityegő rendjellé dermedt az 1929-et – a sztálini hatalomátvételt – követő évtizedekben.

Sztálin személyi diktatúrájának kiépülése – mint ismeretes – ennek a mágikus formulának a felállításával vette kezdetét Lenin halála után: „Sztálin – Lenin ma” (ez = az), hiszen a karizmatikus vezéri uralmat nem

lehet megörökölni. A karizmatikus vezér helyére lépni annyi, mint azonnossá válni vele, és a vezér-jelöltek közül végül is egyedül Sztálin bizonyult Leninnek. A mágikus formula azonban csak akkor működhetett megfelelően, ha érvényét a történeti múltra is kiterjesztették, amit a varázsgyűrű egyszerű megfordításával értek el: „Lenin – Sztálin tegnap”. Mindaz, ami a forradalom történetéből ebben a formulában nem fért el, vagy ami ellentmondott neki, törlésre vagy átkeretezésre volt ítélve: jószerevével az *októberi forradalom* és az ezt követő oroszországi polgárháború összes meghatározó szereplője és fontos eseménye. Így született meg az a különös, kettős nevet viselő szíami ikerpár – *Lenin-Sztálin* –,

amelyik a forradalmat akarta, csinálta és győzelemre vitte. Legalábbis a sztálini korszak „kis vörös könyve”, a történelemből politikai mitológiát és konspirológiát csináló *Kratkij kursz* szerint.

Az 1917-es orosz forradalomból nemcsak a főváros polgári *liberális forradalma* (a februári), nemcsak a *parasztforradalom* (az „obscsina-forradalom”³), hanem a *munkásforradalom* (a szovjetek), a *katona- és matrózforradalom* is eltűnt, ahogy eltűntek a baloldali eszerek, az anarchisták, főképpen pedig az „októberi fordulatot” – a fegyveres felkelést – ténylegesen megszervező és végrehajtó Lenin és Trockij, illetve a felkelés szinte teljes vezérkara. Ismeretes, hogy 1940-ben, a Mexikóban élő Trockij megöletésével a bolsevik párt 1917-es

Központi Bizottságából már egyedül csak Sztálin volt életben, aki a totális személyi diktatúra kiépítésének útjában álló utolsó akadályt – a bolsevik párton belüli tényleges és potenciális ellenzékét – előbb a hatalomból távolította el, aztán az élők sorából is. A „nagy terror” éveiben – 1937–1938-ban – Sztálin nemcsak az októberi forradalom egykori vezérkarát likvidáltatta, hanem szinte a forradalom egész első nemzedékét – *közel hétszáz ezer embert* –, azt a nemzedéket, amely életét a forradalomra tette fel, megvívta a polgárháborút, és négy év (1917–1921) *szmuta*⁴ (interregnum, zűrzavar, törvénytelenkedés, erőszak) után, a modern műszóval káoszokráciaként (*chaosocracy*) jellemezhető Oroszországban rövid időre (1921–1929) egyfajta – a bolse-

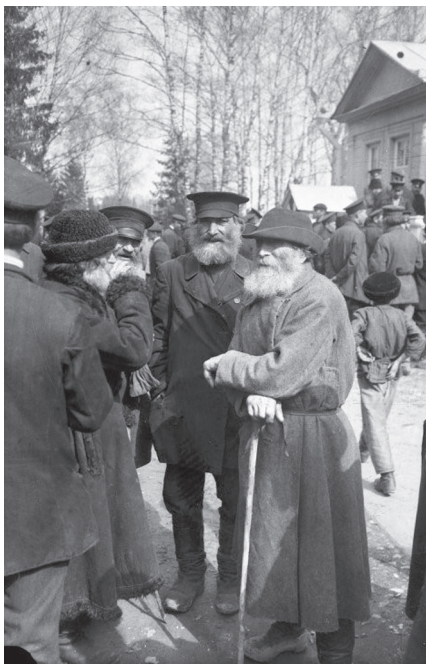

Az újonnan alakult milícia 1917-ben

vik párt politikai egyeduralmán és piacgazdaságon alapuló – rendet, konszolidált társadalmi viszonyokat teremtett. Persze, fölvetődik a kérdés: nem a forradalom „falta-e fel” – az ismert menetrend szerint – ezúttal is gyermekeit, akik a hatalom megszerzése és megtartása érdekében az általános zűrzavarban maguk sem riadtak vissza semmiféle erőszaktól? Nem a *korlátlan forradalmi erőszak* vette-e meg az alapját (vagy legalábbis szolgált igazolásául) az 1929 után fokozatosan *korlátlanú váló állami erőszaknak*, a forradalmi terror az állami terrornak, a hadikommunizmus ellen fellázadt parasztság ellen indított háború (1918–1922) a „kuláktalanításnak” és a parasztság elleni állami terrornak (1929–1933), nem az 1917–1922 közötti „forradalmi ítélőszékek” bíraskodása – a „forradalmi lelkiismeret” alapján zajló ítélkezés – volt-e az előzménye a sztálini koncepciók pereknak és a rendőrállami rémuralomnak?

„Nagy”, „Orosz”, „Forradalom”

Az 1917-es Nagy Orosz Forradalomról abban a leíró, mindazonáltal történelmi értelemben beszélek, ahogyan az 1789-es Nagy Francia Forradalomról szokás beszélni, nem a forradalom egyik vagy másik szakaszához, fordulatához, hónapjához, hanem

Parasztok gyűléseznek 1917 tavaszán

időbeli kezdetének, kirobbanásának évszámához kötve elnevezését, nyitva hagyva mind menetének, mind időbeli lezárulásának kérdését. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne, sőt, ne kellene rákérdezni e korántsem sterilen értékmentes, de legalábbis hatalmi legitimációra alkalmatlan megnevezésnek az összes alkotóelemére – „Nagy”, „Orosz”, „Forradalom” – mint ahogy rá is kérdeztek és kérdeznek mindmáig, akik 1917-et értelmezték vagy értelmezik, azaz François Furet szép szavával – *penser la révolution* – megkísérelték és megkísérlik *elgondolni* az orosz forradalmat, létrehozni az orosz forradalom *történetileg igaz* konceptusát.

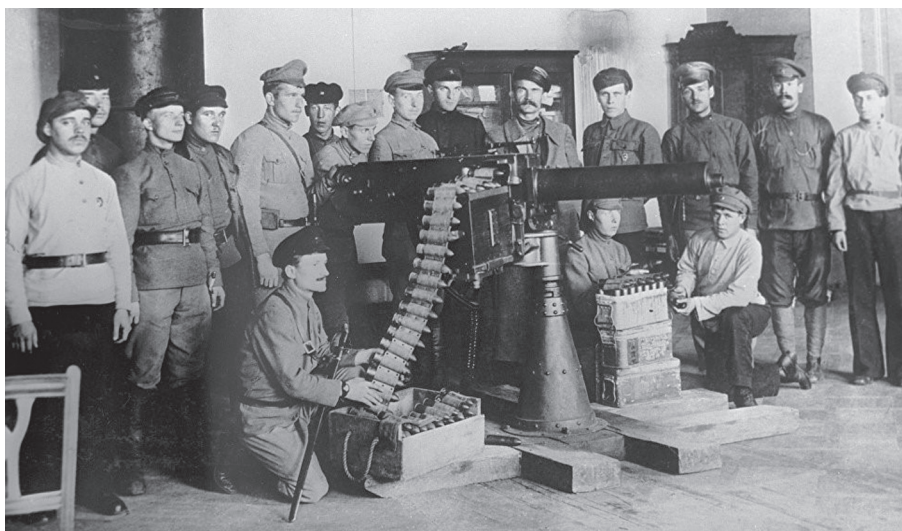
Nevet adni egy eseménynek anynyi, mint kiemelni az események forgatagából és ezzel az *elválasztással* létrehozni fogalmát. Vannak azonban *rendkívüli események*, amelyek maguk emelkednek vagy szakadnak ki a történeti események forgatagából, mintegy maguk választják magukat külön azzal, hogy *megettörik*, *megszakítják*, *felborítják* a történeti események megszokott, normálisnak tekintett menetét, mintha csak kiugranának a folyamatból, új időszámítást, új normát teremtve, hogy velük kezdődjön újra a történelem. A modern történelemben ilyen – a történeti folytonosságot megtörő, a történeti időt lenullázó, bizonyos értelemben *történelemellenes*, és mind lefolyásuk módjában, mind következményeikben *katasztrófális* – eseménysor a forradalom, legalábbis

a forradalom – a revolúció – modern konceptusa⁵ értelmében.

A forradalmat leggyakrabban az *ugrás* és a *robbanás* metaforájával jellemzik. A forradalom *gondolatjel* húz múlt és jövő közé, de ez a gondolatjel vagy szünetjel – a jelennélküliség, a törvényszünet, a rendkívüli állapot – nem tarthat örökké, a jelen folyamatossága előbb-utóbb helyreáll, az ugrást – bármilyen nagy és rettenetes volt is – magába nyeli a történelem helyreálló folyamata, maga is történelemmé, történelmi alakzattá válik. Ha az ugrás – a szakítás, a rombolás, a tagadás – elég nagy, ha nem maroknyi megszállott akarata indította be, hanem a történeti folyamatot eltorlaszoló, az átalakulás útjában álló hatalmi rendszer provokálta ki,

Egy diák röpiratot osztogat

Vörösgárdisták a Szmolnijban Petrográdon 1917-ben

és az ugrás sikeres, vagyis a forradalom abba hal bele, hogy győzött, és nem abba, hogy leverték és megtorolták, akkor kijár neki a „nagy” jelző. Egy forradalom azonban még ebben az esetben is csak abban az értelemben lehet „nagy”, ahogy Franz Kafka jellemezte egykor a „nagy embert”: amikor meghal valaki – írta –, akkor „láthatóvá válik, vajon neki ártottak-e inkább a kortársak, vagy ő ártott inkább a kortársaknak; az utóbbi esetben nagy ember volt az illető.”⁶ Ebben az értelemben feltétlenül igaz, hogy az 1917-es orosz forradalom nagy volt, nagyon nagy.

Az oroszban eleve két szó jelöli a „nagy”-ot – *bolsoj* és *velikij*. Előbbi a pusztán mennyiségi, méretbeli, kiterjedésbeli nagyságra utal, utóbbi a minőségi – szellemi, erkölcsi vagy történelmi – nagyságra. A történe-

lemben ez a nagyság – *velikij* – valamilyen rendkívüli horderejű, az egész társadalmat vagy az egész világot megmozgató és megváltoztató eseményt illet meg, és a változás elborzasztó vagy felemelő (legtöbbször mindkettő) nagyszerűségére, már-már emberfölötti léptékére, elemmentáris erejére utal, mely természeti vagy természetfölötti erők mozgását idézi. Ebben az értelemben nevezte „velikaja reforma”-nak az apologetikus sajtó és a hivatalos cári történetírás az 1861-es jobbágyfelszabadítást, vagy „velikij perelom”-nak a sztálini párttörténet az 1929-es szovjet „nagy ugrás”-t. Ebben az értelemben volt az 1789-es francia forradalom jelzője is a „velikaja” (és nem „bolsaja”), és az első világháborút is úgy különböztették meg minden addigi háborútól, mint a „nagy háborút” („veli-

kaja vojna”). De már a sztálini nagy terror korszakát a történetírás nem „velikij terror”-nak, hanem „bolsoj terror”-nak nevezi, hiszen az állami tömegterror milliókat megfélemlítő és százezreket elemészto véres gyakorlatában a zarnoki tébolyon, a magánönkényen kívül más – történelmi szükségesség, gazdasági kényszerűség, társadalmi érdek – nem játszott szerepet.

A magyarban – ahogy a legtöbb nyelvben – nincs két szó a „nagy”-ra, így a jelző eltérő értékelő tartalmát is nehezebb kifejezni. Ugyanakkor könnyebb kifejezni azt, hogy mindkét történelmi nagyságban van valami félelmetes, valami embertelen vagy emberfölkötti, valami bálványszerű: annak a történelemnek a rettentő nagysága ez, amely semmibe veszi az egyes embert, az egyes életeteket, átgázol családokon és népeken, és leölte koponyájából issza a nektárt.

A „nagy” az 1917-es orosz forradalom jelzőjeként is kettős színben csillog. Egyfelől jelenti egy – kifutásban és következményeiben – az egész világot megrázkódtató és megváltoztató történelmi esemény nagyságát. Másfelől a forradalmi robbanás természeti kataklizmákat idözo, elementáris erejére, mértéktelenségére, felfoghatatlanságára utal. A váratlanul megnyíló feneketlen szakadék, a káosz, a Nagy Válság félelmetességé-

ben is lenyügozo nagysága ez. Azok a kortárs orosz értelmiségiek – írók, filozófusok, művészek –, akik nem annyira csinálták, mint inkább – szorongva, lelkesen, rémülettel, csodálattal – szemlélték a forradalmat, erre a „nagyságra” igyekeztek megfelelő kifejezést találni, amikor „katasztrofának”, „káosznak” vagy eszkatologikus evangéliumi fogalmakkal operálva „Apokalipszisnek” és „Színeváltozásnak” vagy legalábbis a „Színeváltozás kezdetének” nevezték.⁷ 1917 forradalmas februárjának és márciusának ünnepi időszakában pedig Feltámadásként ünnepelték – a vallási Krasznaja Pászhá-nak (Tündöklő, Gyönyörűséges Húsvétnek) a forradalom vörös színével adva politikai jelentést (vörös Húsvét): Krisztus haláltól megváltó kereszthalála a szolgaságtól, rabságtól, zarnokságtól megváltó forradalommal került párhuzamba⁸.

Ahol egy esemény az ész és a morál bevett modern kategóriáiban értelmezhetetlen és átélhetetlen, ott

Akik halálukkal életet adtak a szabad Oroszországnak. A forradalom mártírjainak temetése 1917 márciusában.

Matróztüntetés Petrográdon 1917-ben

– vallási kategóriák híján – előtérbe kerül esztétikai értékelése és átélésmódja, ami a *fenségesnek* felel meg. Kant a fenségest *negatív tetszéseként* határozta meg, amely akkor lép fel, ha „az érzelmet a tárgy nemcsak *vonzza*, de váltakozva mindig újra *taszítja* is – a fenséges láttán érzett *gyönyör nem annyira pozitív tetszést*, mint inkább *csodálatot* vagy *tisztelet* tartalmaz, megérdemli, hogy *negatív tetszésnek* nevezzük. (...) A fenséges érzése tehát *a nem-tetszés érzése*, amely – az esztétikai nagyságbecslésben – abból fakad, hogy a képzelőerőnek az ész által történő becslése *elégtelen*”.⁹ Ebben az értelemben beszélhetünk „nagyságról” a 20. század két katasztrofális *alapító eseménye* – az Első Világháború és a belőle mint világválságból kifejlődő, lefolyásában, hatásában, következmé-

nyeiben ugyancsak az egész világot megrázkódtató Orosz Forradalom – kapcsán. A modern történelemnek e két, huszadik századi – természetesen nem a semmiből előpatant –, egymással mélyen összefüggő katasztrofális – és újabb és újabb katasztrofákat indukáló – világtörténelmi fejleménye előtt csődöt mond a történelmi ész és a morális ítélőerő. Semmiféle észszerűségből nem következnek, semmiféle észszerűséget nem alapoznak meg, és túl vannak jó és rossz határán. Csak esztétikai vagy vallási kategóriákban és szemléleti formákban foghatók fel *igazi mivoltuk* szerint (a katasztrofa racionalizálása és átmoralizálása épp azt teszi lehetetlenné, hogy felfogjuk a 20. század történelmi alapkarakterének ezt a katasztrofális jellegét). Úgy kell írni róluk – mint Paszternak ta-

nácsolta kortársainak – „hogy elálljon tőle az ember szívverése, és égnek álljon a haja”¹⁰. A világháború és az orosz forradalom (világforradalom) indítja el a 20. század katasztrófális történéseinek azt a sorát, melyeknek jellegadó vonásuk a *felfoghatatlanság*, hogy nem lehet *történeti eseményekként* az ész és az erkölcs bevett kategóriáiban elgondolni és megítélni őket: füstölgő kráterek, becsapódások, robbanások, fekete lyukak maradnak. Ami lehetséges: e történelmi katasztrófák vallási és esztétikai elképzelése és átélése – a negatív tetzés, a lenyűgözöttséggel és megrendültséggel elegy borzadály, amelyről Goethe így beszél a *Faustban*: „Legjobb osztályrészünk a borzadály, / A meghatottak / benne érzik csak át a

Legnagyobbat”¹¹. A történelem felkorbácsolt óceánjának látványa ez, a megnyíló szakadék, a katasztrófa eszméjébe ágyazandó Haladás romhalmazának látványa. Így tárul elénk ma – száz év távlatából – az 1917-es Nagy Orosz Forradalom is katasztrófaszerű kirobbanásának, történeti lefolyásának és kifejlésének teljességében. A katasztrófa fenséges, a borzadályt a magasztossal egyesítő nagyságát kevesen élték át mélyebben és fejezték ki pontosabban az orosz költők közül, mint Alekszandr Blok, aki 1918 januárjában megfogalmazott *Értelmiség és forradalom* című írásában arról beszél, hogy „Mi, oroszok, olyan korszakot élünk, olyan nagyot, amilyenhez hasonló kevés van”, és aztán így jellemzi ezt a „nagy kor-

III. Sándor emlékművének ledöntése

szakot”: „*Mindent átalakítani. Úgy rendezni a dolgokat, hogy minden újjászülessen; hogy hazug, szennyes, tespedt, csúnya életünket igazságos, tiszta, vidám és gyönyörű élet váltsa föl. Az ilyen szándékok, ezek az emberi lélekben, a nép lelkében régtől fogva lappangó szándékok szabadulnak ki börtönükből, szakítják át a gátakat, partok akadályain törnek át, viharzó áradatként zúdulnak tova, ez a forradalom. A kisebb, a mérsékeltebb, az alacsonyabb – a lázadás, a zavargás, a zendülés. De ennek neve forradalom. Rokon a természettel, jaj annak, aki azt gondolja, hogy a forradalomtól csak ábrándjai teljesülését kapja, bármilyen szárnyalóak és nemesek is azok az ábrándok. A forradalom mint a förgeteg, mint a hóvihar – mindig újat és váratlant hoz magával; sokakat kegyetlenül becsap; örvényében könnyen elveszejt a reá méltót; gyakran sértetlenül veti partra a méltatlankat; de ezek csak kísérőjelenségei, ez nem változtat sem folyásának fő irányán, sem áradatának félelmetes, fülsiketítő zúgásán. Ez a zúgás folyton-folyvást a nagyot hirdeti.*”¹²

A kortársak egy része – Alekszandr Bloktól Szergej Jeszenyinig, Vlagyimir Majakovszkijtól Borisz Paszternakig, Jevgenyij Zamjatyintól Borisz Pilnyakig, Andrej Platonovtól Iszaak Babelig – politikai beállítottságtól, világnézettől függetlenül, de

habitustól, karaktertől függően éppen ilyen rettenetesen – lenyűgözően és ijesztően – nagynak látta és írta le az 1917-es forradalmat, míg más részük – ugyancsak politikai beállítottságtól függetlenül, de habitustól, karaktertől függően – a normalitás, a kultúra, a rendezett polgári életvilág megsemmisülését, regressziót, barbárságot, a zoológia győzelmét látta benne – Bunyintól Gorkijig, Remizovtól Bulgakovig, Pitirim Szorokintól Vaszilij Rozanovig, Alekszej Remizovig és Mihail Prisvinig. Mi, akik már nem vagyunk kortársai az orosz forradalomnak, negyedszázaddal a nagy forradalomból keletkezett szovjet állam – a „nagy Szovjetunió” – széthullása után mást sem érzékelünk, mint ezt a fajta rettenetes történelmi nagyságot, újra meg újra elborzadva, elhűlve *e rettenetesen nagy* forradalom valóságán.

Egy elnevezésnek természetesen nem csupán egyetlen eleme – „nagyság” –, hanem minden eleme kérdéses. Ha – a fenti értelemben – nagy volt is, vajon orosz volt-e és – nem utolsósorban – forradalom volt-e az 1917-es társadalmi és történelmi robbanás? Az elmúlt száz évben számtalanszor, egészen különböző ideológiai alapokon vitatták már el 1917-től, hogy „orosz” lett volna. Volt „német aknamunka”, „nyugati import”, „szabadkőműves összeesküvés”, a birodalom idegenjeinek – letteknek, lengyeleknek, zsidók-

nak, kaukázusiaknak, kínaiaknak és a hadifoglyoknak, köztük nagyszámú magyarnak – az inváziója, ahogy az 1917-es nagy válságot *Vörös kerék* [Krasznoje koleszo] című több ezer oldalas tetralógiájában megörökítő Alekszandr Szolzsenyicin fakadt ki méltatlankodva egyik esszéjében¹³. De elvitatták számtalanszor azt is, hogy *forradalom* lett volna: volt ellenforradalom, palotaforradalom, puccs, államcsíny, külföldi összeküvés, csőcseléklázadás, parasz zendülés, „vörös káosz” [krasznaja szmuta], nagy orosz pogrom, „korunk apokalipszise”, és még sok minden más¹⁴, attól is függően, hogy az egész forradalmat – a forradalmat mint olyat – vagy annak valamelyik részét utasították el, rekesztették ki a forradalom fogalmából.

A „nagy és vértelen”

„A világ egyetlen forradalma sem volt olyan rövid és annyira vértelen, mint az Orosz Forradalom”¹⁵. Ez a mondat 1917 márciusában, pár héttel a februári forradalom győzelme után hangzott el az Orosz Pravoszláv Egyház helyi zsinatának [Pomesztnij szobor] egyik felszólalásában. Nem az orosz nemzeti büszkeség naiv túlzása volt ez a megfogalmazás, hanem a cári monarchia megdöntése után felállt – a cári birodalom összeroppant kérgé alól előbújt fegyveres katona-

és paraszttömeg lassan kibontakozó lázadására még vak – Ideiglenes Kormány hivatalos forradalom-értelmezése, amelytől visszhangzott az egész korabeli liberális demokrata orosz sajtó: „Velikaja i beszkróvnaja”, azaz „Nagy és Vértelen”.

Ha a februári liberális forradalmi elitnek sikerült volna a lehetetlen, hogy ezen a ponton – a kezdőponton – megállítsa a minden külső és belső féktől, morális gátlástól megszabadult, minden szociális köteléket szétszaggató spontán tömegmozgást, mintegy befagyasztva az osztársadalmi káoszt, akkor az 1917-es orosz forradalom méltán a világ nyolcadik csodájaként vonult volna a történelemkönyvekbe, és hazájában még ma is kalaplengetve, az 1917-es Nagy és Vértelen Orosz Forradalomként ünnepelnék. De 1917-ben is csupán pár hétig tartott a februári forradalomnak ez a diadalittas önünneplése és a „vértelen” jelző már akkor sem volt teljesen igaz. Alekszandr Blok 1918 elején már az egyre féktelenebb, egyre démonikusabb vágta ismere-

A puskás ember

tében utal vissza a kezdetnek erre a naiv ártatlanságára, amikor „a februári napok »vértelen idilljével« kezdődő és folyvást fenyegetően növekvő orosz forradalomról”¹⁶ beszél.

De hogy ez a „vértelen idill” sem volt azért annyira vértelen és idilli, jól mutatja a korszak kiváló liberális büntetőjogásának, M. Ny. Gernyetnek 1917 áprilisában írt broszúrája. Ő is ezzel kezdi: „Az emberiség történelmében szinte nem volt még példa rá, hogy egy forradalom úgy menjen végbe, ahogy nálunk Oroszországban. (...) A városok óriási többségében és a paraszti Oroszország szinte teljes terén a egyetlen csepp emberi vér kiontása nélkül váltotta fel az új rend a régit. A harag és gyűlölet forradalmi időkben megszokott kiáradása helyett egyetlen áradásra került csak sor – a nép végtelen örömezésének kiáradására. Nálunk a másutt oly rettenetes forradalmi napok egy mámoros népünnepély napjai lettek. Vérözön helyett – vörös zászlók özöne, lövöldözés helyett – forradalmi énekek hatalmas, égis csapó hangorkánja, gyilkos testvérháború helyett – eggyé válás az ujjongó örömben. Így váltak a forradalom napjai nálunk a forradalom ünnepi parádéjának napjaivá. A forradalmak napjait mindenkor és mindenhol az anarchia tette féltelmetessé. A régi kormány elnyo-

mása alatt nyögő egész rendek és egyes emberek igyekeztek mielőbb és mindenféle bírósági eljárás nélkül, saját erőből, önbíráskodással elégtételt venni a régi számláért. Maga a megvadult tömeg egyszerre lépett fel a bíró és a hóhér szerepében. Emberi mivoltából kivetkőzve, vadállattá válva tombolt, rombolt, gyilkolt, gyújtogatott, áldozatait olykor halálra kínozva és darabokra szaggatva. Némelyek azt gondolták, nem lesz ez másképp Oroszországban sem.”¹⁷ A liberális jogász – az interregnum Ideiglenes Kormányával, a februári forradalom liberális elitjével együtt – már márciusban is inkább csak képzelte, hogy ez így van és szerette volna, hogy így is legyen. A forradalmi földindulás féltelen, erőszakos, kaotikus valósága – a *szmuta* – azonban mindinkább belerondított ebbe az idilli képbe, amelyben az aufklérista népnevelői szándék az önszugesztíóval keveredett. Gernyet broszúrájában például ekként: „Mikor március 18-án az Ideiglenes Kormány az összes bűnfajta vonatkozólag eltörölte a halálbüntetést, úgy látszott, ezzel az orosz nép egyik legalapvetőbb, legrégibbi és legállhatatosabban képviselt követelése teljesült. Amikor az előző kormánytól a halálbüntetés megszüntetését követelték [már az 1905-ös forradalomban is ez volt a forradalmárok egyik követelése, de az akkori forradalom menete és a

rá következő megtorlás is igen véres volt¹⁸ – Sz. Á.], az orosz nép nem tett különbséget politikai és köztörvényes bűnözők között. Azt kívánta, hogy a hóhér örökre távozzon az orosz igazságszolgáltatásból, és hogy egyetlen emberi életnek se vethessen véget emberi akarat. Az Ideiglenes Kormány arra összpontosítva minden igyekezetét, hogy megszüntesse az igazságtalanságokat, melyek a cári kormányt fenntartották és éltették, sietett tudatni az orosz néppel, hogy *a mostantól fogva szabad Oroszországban nincs többé helye sem hóhéroknek, sem akasztófáknak. A nép pedig úgy fogadta ezt a törvényt, mint számára teljesen érthetőt és elengedhetlent.*” Ezen a ponton Gernyet

egyszeriben hangot vált: *„Alig telt el azonban két hónap a halálbüntetés eltörlése óta – és Oroszország minden sarkából olyan esetekről érkeznek hírek, amikor a néptömeg megöli a büntett színhelyén elfogott bűnöst, vagy azt követeli, hogy a rendőrség adja ki neki, hogy a tömeg számolhasson le vele. (...) A forradalmi kormány tehát eltörli a halálbüntetést, az őrjöngő tömeg pedig visszaállítja. A kormány nem akarta magát és az országot szégyenbe hozni azzal, hogy a hóhért hívja segítségül, miközben a tömeg embereket éget meg, kövez halálra, fojt vízbe, ver agyon, szaggat darabokra, kínoz halálra.”*¹⁹

A szobatudós Gernyet a halálbüntetés jogilag és erkölcsileg meg-

A rendőrmisztérium különleges ügyosztályának irodája a forradalom napjaiban

alapozott eltörlése és az elszabadult nép utcai gyakorlata között tátongó kínos ellentmondást talán hamarabb megértette volna, ha április elején, mikor brosúráját írta, kinéz szobája ablakán és elgondolkodtatja őt az egyik tömegtüntetésen magasba emelt transzparens felirata: „Halál a szabadság ellenségeire!” Kissé átfogalmazva: „Halál a halálbüntetés eltörlésének ellenzőire!”

Ezen a ponton talán érdemes meghallgatni egy másik kortárs – egy orosz író, Mihail Prisvin – tanúságtételét a „nagy és vértelen” forradalomról, igaz, pár hónappal későbből, de még az *októberi fordulat* (*perevorot*) előtt. Ő a jobboldali eszerek *Volja Naroda* című lapjában publikált *Vörös koporsó* [Krasznij grob] című cikkében („Vörös koporsó – *avagy beszéd arról, miként bizonyította be Oroszország, hogy az ember a majomtól származik*) a következőt írja: „Volt egy vidám nap márciusban, amikor elhallgattak a fegyverek, és az emberek kitódultak a verőfényes utcákra, körülállták a lobogó kis tüzeket, amelyeken címereket és koronákat égettek. Akkor a Nyevszkijen váratlanul feltűnt egy zöldbe kötött könyvekkel megrakott szekér. Az emberek megrohanták, a könyveket szétkapkodták és hazavitték: nincs aktuálisabb olvasmány most ennél – mondogatták. Ez a könyv a

francia forradalom története volt. A könyvet szépen elolvasták, tartalmát saját szavaikkal politikai tüntetések millióin továbbadták, a színészek kiválasztották a nekik megfelelő szerepeket, és kezdetét vette a francia forradalom emberi színjátékának előadása az orosz színpadon. *Hallgatólagosan még abban is megegyeztek, hogy ez csak színjáték, és elnevezték vértelen forradalomnak, habár akkor már elég sok halottja volt.* Mikor megkérdeztem, miért kell feltétlenül vörös koporsókban eltemetni őket, mi ennek az értelme, azt felelték, hogy a francia forradalom idején is vörös drapériával fedték be az elesettek felravatalozott holttestét, úgyhogy most nekünk is, ha törik, ha szakad, vörös koporsókban kell utolsó útjukra kísérnünk mártírjainkat. A temetési menet haladt és a *Marseillaise* rossz fordítását énekelték: »Előre munkásnép, dia-da-ala...«²⁰ A stílus nem számít – mondták nekem –, a darab talán francia, de *a lényeg – orosz: a mi forradalmunk vértelen.* És játszották tovább a színjátékot, míg csak el nem jutottak a Kommünig, és ráadásul hogyan jutottak el!? Előre sejtettem, hogy annak a vörös színnek rossz vége lesz, s a vörös koporsók láttán előbb-utóbb a színészek és a publikum is megvadulnak. A színészek egyszeriben elfelejtették, hogy csak színészek, és a francia forradalom megszülte ember szerepét alakítják. Mindent elfelejtettek,

A nők helye az alkotmányozó gyűlésben van. Nők egyesüljetek! 1917

és a francia színdarab egyszerűen orosz misztériummá alakult át, mely az ember majomtól való leszármazásáról szól, hajmeresztő misztériummá, amelyet nem látott még a világ, melyben a trónusokon majmok ülnek, az elhunytak lelkei pedig fürgetegként nyargalásznak a fekete utcákon vörös koporsóikban.”²¹

Az események lavinaszerű mozgását, a népi káoszt (szmuta, sztyihija, volja), az utcai kilengéseket, lincseléseket, a zabolátlanságot, a szabadoságot, a „vszedozvolennyoszty” („mindent szabad”) légkörét, a boszszúvágyat, a megtorlás-fantáziákat, a feljelentési furort, a városi rendőrök meglincselését, az önbíráskodást, a földesúri kastélyok felgyújtását és

kifosztását, uraik lemészárlását, a gyűlölt üzemi mesterek talicskába ültetését és meghurcolását a gyárakban, a „nép ellenségeinek” folyamatos keresését, a népi házkutatások szenvedélyét – mindezt Pristin a *forradalomnak* tulajdonítja, vagyis az események sorrendjét a valóságos mozgáshoz képest éppen fordítva állapítja meg. Nála az utánczott francia színdarab – tehát az Ész forradalma – alakul át orosz misztériummá, amelyet a „majom”-hasonlat kibontásával – az ember állattá visszaváltásával – érzékeltet. A valóságos mozgás iránya Oroszországban ennek épp a fordítottja volt. A kezdetet nem a *modern* forradalom (vagy annak imitációja, „majmolása”) jelentette, hanem az archaikus orosz *szmuta* – az éveken át tartó hatalom-

szünet nagy népi káosza, amelyben a tömegeőszak az úr, és amely a parasztfelkelés, a katonalázadás és a pogrom társadalomlélektani vonásait egyesítette magában. A forradalom ezt a szmutát próbálta politikai mederbe terelni, irányítani, megformálni, lezárni – a februári forradalom mindhiába, az októberi – hosszú évek véres polgárháborúja és terrorja után – sikeresen. Kezdetben volt tehát az a bizonyos „orosz misztérium”, vagyis – a világháború katasztrófája következtében felrobbant cári birodalom és a rendszer kötelékéből kiszabadult, zabolátlanná és erőszakossá vált, archaikus mentalitású paraszti és katonatömeg tombolása, az igazságtevésnéként gyakorolt bosszú és megtorlás az elittel – a gyűlölt urakkal, gazdagokkal, tisztekkel, hivatalnokokkal – szemben, az a bizonyos – már Puskin által „kíméletlennek és értelmetlennek” nevezett – *russzkij bunt* (orosz néplázadás), *narodnaja szmuta* (népzavargás, világfelfordulás) *volja* (szabadosság) *narodnaja sztyihija* (népi ösztönösség), és csak

Matrózok Kronstadtból

azután, a szmuta viharzó tengerének hátán jött a forradalom, az első, majd a második, hogy az archaikus tombolás és rombolás erőit és energiáit politikailag szublimálja, racionalizálja, modern célok felé terelje. Nem a forradalom indította el a szmutát, hanem a szmuta nyomán indulhattak be a forradalmak, hogy a szmutát meglovagolva megszerezhessék az államhatalmat, és az új rendszer konstruálásába vonják be és kössék le a szmuta spontán, destruktív erőit és archaikus szervezésformáit (mindenekelőtt az obscsinákat és a falugyűléseket). A februári forradalom által felkínált rendszer, az európai ihletésű, emberi és polgári jogegyenlőségen, liberális alkotmányosságon alapuló demokratikus köztársaság azonban köszönőviszonyban sem volt a szmutával, a szmuta során létrejött újszülött (szovjetek) vagy új szerepkörben megjelenő régi (obscsina) népi hatalmi szervekkel, sem pedig az archaikus mentalitású paraszti tömegek szociális igazságról, jogról, népuralomról alkotott elképzeléseivel. Csak a szmuta archaikus népi érzületét politikailag radikalizáló, mintegy a szmuta élére álló, a népi erőszakra építő bolsevik forradalom kínálta fel azt a rendszert, amely a szmuta destruktív erőit megkötötte, integrálta, az archaikus népi mentalitást, az anarchikus magántulajdon- és hatalomellenes népi-paraszti utópiát pedig a szocializmus racionális,

Halál a burzsujokra!

posztkapitalista értelmiségi és proletár-utópiájával ötvözte. A szmuta – az elszabaduló erőszak, a fékevesztett tömeg utcai és falusi önbíráskodásai, a katonák és matrózok fegyveres önkénye, a „fekete földosztás”, az uradalmak elleni tömeges paraszti pogromok, a banditizmus – mindennapi valósága a bolsevik forradalom táptalajává vált, a katona-munkás- és paraszt szovjetek pedig – a szmuta során alulról létrejött hatalmi szervek, a közvetlen vagy tanácskozó demokrácia szervei – magának az új rendszernek a szervei lettek. Csak később, a bolsevik hatalomátvétele után derült ki, hogy a szovjetek hatalmát ők a maguk – a bolsevikok – hatalmaként képzelik el, a szovjeteiket – a népi tanácsokat – pedig a párt és az állam hatalmi szerveiként, és azonmód szembe is kerültek a népi szmutával, amely most már őket is le akarta dobni a hátáról: „szovjeteiket bolsevikok (vagy kommunisták) nélkül!” – ez volt az 1921-es kronstadti matrózlázadás jelszava. A bolsevikok ellen Tambovban kirobbant paraszt-

háború – az „antonovscsina”, a „zöldek” – fegyveresei ugyanúgy a vörös zászlóra esküdtek föl, ugyanúgy az „igazi forradalom győzelméért” harcoltak és ugyanúgy komisszárok és politikai tisztek vezették őket, mint a vörösöket. A népi szmutának és a bolsevik forradalomnak ez az érzelmi, szervezeti és eszmei találkozása októberben mégis elegendő volt ahhoz, hogy négy év öldöklő polgárháborúja után ők fagyasszák új államba a nagy orosz szmutát. Ettől kezdve nem a régi rendszert felbomlasztó és a polgári forradalom vívmányait aláásó össznépi káosz élén menetelnek, hanem a káosznak véget vető, rendteremtő állam élén. Nyikolaj Bergyajev, aki 1918-ban még „szatanokráciaként” gyalázta Lenin rendszerét²², egy évtizeddel később így írt Lenintől „az orosz kommunizmus eredetét és értelmét” vizsgálva: „1918-ban, amikor Oroszországot elnyeléssel fenyegette a káosz és az anarchia, Lenin beszédeiben emberfölötti erőfeszítéseket tesz, hogy fegyelemre készítse az orosz embereket és magukat a kommunistákat is. Olyan egészen elemi dolgokat sürget, mint a munkavégzés, a fegyelem, a felelősségvállalás, a tudás és a tanulás, a pozitív építőmunka a puszta rombolással szemben, ostromozza a forradalmi frázispuffogatást, az anarchikus hajlamokat, szinte mintha varázsigéket mondana a szakadék fölött. Ő volt az, aki megállította Oroszország

káoszba rohanását és szétesését; despotikusan, zsarnoki módon állította meg. Ebben van valami hasonlóság közte és I. Péter között.”²³

A *forradalom* az elitek műve volt, felülről jött, hogy a féktelen népi tombolás és rombolás szelét saját vitorlájába fogja, politikai formát, irányt, célt, értelmet adjon az archaikus orosz szmutának. Az első forradalom, a februári politikai forradalom liberális, alkotmányos demokrata, mérsékelt szocialista elitje sikertelenül próbálta meg lezárni a szmutát, mert a liberális alkotmányosság intézményrendszerének kiépítése, a polgári jogok, a joguralom eszméje, a parlamentarizmus, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívása mint végcél köszönőviszonyban sem volt a felkorbácsolódott szenvedélyek – a ressentiment – uralta *szmuta* archaikus népi mentalitásával, közösségi érzésvilágával, a népi igazságérzettel, amelyhez a joguralomnál sokkal közelebb állt a bosszú, a leszámolás vagy a „forradalmi lelkiismeretre” alapozott igazságszolgáltatás. Csak a bolsevikok, bár ők is vonakodva, és csak Lenin áprilisi hazatérése után, az ő tekintélyének és akaratának engedve álltak mintegy a *szmuta* élére és tudtak ennek a népi szmutának, az archaikus-utópikus népi vágyaknak és követeléseknek forradalmi, tehát *racionális, modern formát, keretet, célt adni*. Sajátos módon éppen azért, mert túlméntek a polgári racionalitáson,

mert *posztmodern*, nyugatos kommunizmus-utópiájuk a népi fülekre úgy hatott, mint valami *modernitást* tagadó népi utópia. Boris Pilnyak 1919-ben írt *Meztelen év* című regénye egyik hősének szavai jól mutatják ezt a paradox összefüggést: „Az európai kultúra – zsákutcába vezető út. (...) A forradalom szembeállította Oroszországot Európával. De ez nem minden. Mindjárt a forradalom első napjai után Oroszország életmódjában, erkölcsében, városaiban – visszafordult a tizenhetedik századba.”²⁴ Egy másik korabeli elbeszélésének – a *Szankt-Petyer-burchnak* – a hőse, Andrej Ljudogovszkij mérnök pedig ezt mondja: „Állítom, hogy Oroszországban nem kommunizmus van, Oroszországban bolsevikok vannak. (...) A bolsevizmus – népföradalom a kommunizmus ellen, a vas ellen, Európa ellen.”²⁵

A forradalom „oroszága” tehát nem vértelenségében, és nem is „másodlagosságában” – a francia forradalom majmolásában –, hanem *archaizmusában, nem-modern*, esetenként kifejezetten *antimodern* jellegében rejlett, még ha ezt az antimodernséget a forradalom bolsevik fordulata után posztkapitalista modernséggé – egy kapitalizmus utáni társadalom modernségévé –, az archaikus szmutát modern szocialista forradalommmá formálták is át – a tömegeket és ma-

gukat is megtévesztve – a bolsevik párt ideológusai. A lényegen azonban ez mit sem változtatott: az orosz forradalom mind társadalmi kiindulópontjában, mind lefolyásában nem annyira modern forradalom volt, mint inkább archaikus néplázadás – bunt, szmuta, pogrom. A főváros és a nagyvárosok orosz „rögvalóságától” elrugaszzkodott *liberális elitforradalma* 1917 februárjában – az állam erőszakmonopóliuma nélkül meghozott, azonnal életbe léptetett polgári liberális, jogkiterjesztő törvényeivel, általános amnesztiájával, a harcoló hadsereg már amúgy is bomló fegyelmi rendjét aláásó rendeleteivel²⁶ – nem fékezően hatott az archaikus szmutára, a kezében fegyvert tartó

erőszakos, éhes, türelmetlen, boszúszomjas katona- és paraszttömeg mozgására, hanem ösztönzőleg. Nem irányt, célt, formát adott neki, hanem akaratlanul is biztatást, igazolást és felhatalmazást a rombolásra és tombolásra, minden határ átlépésére, minden norma, szabály semmibe vételére, bármiféle rend elutasítására, azt is beleértve, amelyet a pár hónapig győztesnek látszó liberális elitforradalom léptetett az ancien régime régi, megalázó és elnyomó rendje helyébe. A szmuta megfékezésére csak a népforradalommal – a népi erőszakkal – azonosuló, azt a maga céljaira kihasználó második – *bolsevik – elitforradalom* volt képes 1917 októberté után, amikor a maga radikális

A forradalom mártírjainak temetése Petrográdon, 1917-ben

baloldali populizmusával, amelyben a *premodern, archaikus* népi tagadást (magántulajdon-ellenesség, államel- lenesség, úrgyűlölet, polgárgyűlölet, értelmiség-gyűlölet, zabolátlan erő- szak, bosszú, fosztogatás és öldöklés) a szocializmus vagy kommunizmus posztmodern elitisztikus-futurisz- tikus kapitalizmus-tagadásaként ál- lította be, amely nem az archaikus múlt, hanem egy posztkapitalista jövő felé mutat. A bolsevikok bizo- nyos értelemben „meglovagolták” a *szmutát*, irányt és formát adtak neki, a hatalom megszerzésére irányuló po- litikájuk medrébe terelték. De még így is négy év véres polgárháborúja, egy Kronstadtban kirobbant bol- sevikellenes matrózfelkelés, és egy Tamboból kiinduló nagy bolsevik- ellenes parasztháború leverése árán

voltak csak képesek a központi állam erőszakmonopóliumát az új hatalmi berendezkedés alapján az egész or- szágból helyreállítani, a parttalanul tomboló szmutát egy diktatórikus, egypártrendszerű állam és egy állami kontroll alatt tartott piacgazdaság (NEP) medrébe terelni. Így került az 1917 és 1921 közötti Nagy Válságból az orosz társadalom a – patrimoniá- lis, vonakodva és kétlelkűen moder- nizáló – cári birodalom csebréből az erőszakosan modernizáló államszo- cializmus fejlesztési diktatúrájának vedrébe, ahol aztán rövid időn belül sem a többé-kevésbé modern men- talitású fővárosi polgárságból és ipa- ri munkásságból, sem az archaikus mentalitású falusi paraszttömegeből nem maradt semmi.

JEGYZETEK

1. Az orosz eredetiben: „Pro narodnij bunt!” (Borisz Pilnyak: *Golij god*. In *Uő Szobranijje szocsinyenyij*. Tom pervij, Terra–Knyizsnij Klub, Moszkva, 2003. 77.) A „bunt” néplázadást, népfelke- lést, a népharag elemi erejű, ösztön- szerű [sztyihijnij] kitörését jelenti. A hangsúly – az inkább katonalázadást vagy népzendülést jelentő „mjatyezs”- től eltérően – a „bunt”-ban a tömeges rendbontáson, az erőszakkitörés ösz- tönösségén, az állam elnyomó rendjét *személyükben* megtestesítő urakkal, csinovnyikokkal, pópákkal, kupecsek-

kel szembeni együttes fellépésen van. A szó német eredetű (Bund = szövetsé- g) és lengyel közvetítéssel (urządzić bunt/wzbuntować się przeciw komu = összeesküvést szervezni valaki ellen) került át a XV. század elején az orosz- ba. A „bunt”-tal azonos jelentésben használatos a „gil” (népforradalom) és a „szmuta” (népzavargás) szó is. Lásd ehhez az orosz történelmet „bunt”-ok sorozataként bemutató anarchista szemléletű szemelvénygyűjteményt (*Gil. Iz isztorii nyizovova szoprotivlennyi- ja v Rosszii*. Moszkva, Common place,

- 2015), melyet a következő – Mihail Bakunyintól kölcsönzött – idézet vezet be: „Végtére is, mi más Oroszország egész belső története, mint a kétkezi munkásnép állam elleni és az összes rendek elleni felkeléseinek (bunt) véget nem érő sora.” (I. m. 1.)
2. Az orosz eredetiben a mondat így hangzik: „Ja szkazal: Vszja nasa revolucija sztyihijna, kak volk.” (Borisz Pilnyak: *Masini i volki*. In *Uő Szobranija szocsinyenij*. Tom vtoroj. Terra-Knyizsnij Klub, Moszkva, 2003. 108.)
 3. Lásd erről bővebben: *Obscsinnaja revolucija: Povolzszzkij szcenarij*. In D. I. Ljuksin: *Vtoraja russzskaja szmuta: kresztjanszkoje izmerenyie*. AIRO-XXI. 2006. 85–131.; Danyilova L. V., Danyilov V. P.: *Kresztjanszkaja mentalnoszty i obscsina*. In *Mentalitet i agrarnoje razvityije Rosszii (XIX–XX. vv.)*. Moszkva, ROSZSZPEN, 1996. 22–39.
 4. Az 1917-es forradalom/forradalmak és polgárháború, parasztháború szmutaként – a hatalmi interregnumokban kirobbanó permanens és tömeges erőszakként, zűrzavarként – értelmezéséhez lásd: *Narod i vlaszty v rosszizszkoj szmute*. Szbornyik naucsnih sztatyjej ucsasztnyikov Mezsduarodnogo kruglogo sztola »Narod i vlaszty v rosszizszkoj szmute«. Szerk.: P. P. Marcsenyja, Sz. Ju. Razina. Moszkva, Izd. BBA im. prof. Ny. J. Zsukovszkogo és Ju. A. Gagarina, 2010.; Lásd még: Vlagyimir Buldakov: *Krasznaja szmuta – priroda i poszledsztvija revolucionnogo naszilija*. ROSZSZPEN 2010.; Vagyim Tyelicin: „Beszszmiszlennij i beszposcsadnij”? *Fenomen kresztjanszkogo buntarszstva 1907–1921 godov*. RGGU, 2002.; D. I. Ljuksin: *Vtoraja russzskaja szmuta: kresztjanszkoje izmerenyie*. AIRO-XXI. 2006.
 5. A forradalom modern konceptusáról lásd: Hannah Arendt: *A forradalom*. Európa, 1991.
 6. Franz Kafka: *Az én cellám – az én váram*. Európa, 1989. 82.
 7. Igen – írta R. V. Ivanov-Razumnyik, a baloldali eszerekkel rokonszenvező „szkíták” [szkifi] mozgalom vezéregyénisége –, mi csakugyan arra törekedtünk, hogy ne engedjük kihunyini nemzedékünkben az örök Forradalom szikráját, annak az utolsó spirituális [duhovnij] Forradalomnak a szikráját, amely az egyetlen út az áhított Színeváltozáshoz [Preobrazsenyije].” Idézi: V. Sz. Fjodorov: *Iz isztorii Petrogradszkoj Volfili 1919–1924 godov*. In Vecse, Szankt-Petyerburgszkij Goszudarsztvennij Unyiverszityet, 1999. 12–14. szám (kiemelés – Sz. Á.).
 8. Több volt ez, mint metafora vagy a politikai esemény szakralizálása. A Húsvét-, azaz Feltámadás-központú ortodox orosz kereszténység atmoszférájában a legnagyobb vallási csoda és a csodaként megélt forradalom szinte eggyé vált a köztudatban: „A forradalom első éjszakája – írta T. Ny. Gippiusz festőművész, az ismert költőné hűga 1917. március 26-i keltezésű levelében – olyan volt, mint Húsvét éjszakája, amikor közvetlen közelségbe kerül hozzánk a csoda, érezzük, hogy itt van, hogy körülöleli az embert”. (Idézi B. I. Kolonyickij: *Szimvoli vlasztyi i borba za vlaszty: k izucsenyiju polityicseszkoj kulturi rosszizszkoj revolucii 1917 goda*. Szentpétervár, Liki Rosszii, 2012. 25.] Még a Húsvét hétfőjén szokásos háromszori csókváltás

rituálja is politikai értelmet nyert: „Amikor sok kollégámmal a tanítás szünetelése után újra találkoztam, kezét szorítottunk, és én a »Hrisztosz voszkresze!«-vel [Feltámadott a Krisztus!] és háromszori csókváltással köszöntöttem őket.” (Idézi B. I. Kolonyickij, 25.) A Téli Palota, amely már ekkor a forradalom jelképe, a „szabadság temploma” (hram szvobodij), a „forradalom szentélye” (szvjatijilisce revolucii) így jelenik meg egy kortársi visszaemlékezésben: „A Téli Palotából ezernyi villanylámpa fénye világított..., mintha Húsvét éjszaka lett volna, de hiszen az is volt: az orosz élet feltámadásának éjszakája”. (P. [polkovnyik G. P. Peretc] *V citadelji russzkoj revolucii: Zapiszki kommandanta Tavricseszkovo dvorca*. Petrograd, 1917. [Reprint 1997.] 45.) Egy mensevik, P. Garvi visszaemlékezésében felidézi egy öreg parasztasszony szavait: „Igazándiból ekkora öröm még Húsvétkor sem szokott lenni. Akkor egyetlen ember támadt föl, most meg – egy egész nép.” (Idézi: Kolonyickij, i. m. 26.) Legmesszebbre a politikai és a vallási sík azonosításában ezekben a napokban alighanem Merezskovszkij ment el: „Talan a korakeresztény vértanúk ideje óta nem volt a világtörténelemben keresztényibb, krisztusibb jelenség, mint az orosz forradalom” – írta ő. (D. Sz. Merezskovszkij: *Angel revolucii*. In *Russzkoje Szlovo*, 1917. április 1.) V. P. Szvencickij vallásos publicista *Kereszt és golyószóró* című cikkében a forradalom után kijelentette: „Az orosz forradalom – vereséget mért a »sátánra«. Ezért kelti bennünk olyan erővel a csoda benyomását... Tudtunk arról,

hogyan léteznek »forradalmi szervezettek«, de őszintén megvallva, gondolta-e volna bárki – a legradikálisabb forradalmárokat is beleértve –, hogy az orosz nép három nap leforgása alatt feltámad. Természetesen soha senki álmodni sem merte ezt. És íme – feltámadt igaz valója szerint [voisztynu Voszkresz – ahogy Húsvétkor válaszolják a „Hrisztosz Voszkresze!” üdvözlésre: „Voisztynu Voszkresz!” – Sz. Á.] (V. Szvencickij: *Kreszt i pulemnoj*. In *Malenkaja Gazeta*, 1917. március 7.) De nemcsak a forradalmat hasonlították a Húsvéhoz, hanem a Húsvétot is a forradalomhoz. Petrográdon a vallási ünnepet vörös zászlókkal köszöntötték. Még a korabeli üdvözlőkártyákon is ilyen köszöntések jelentek meg: „Hrisztosz voszkresze. Da zdravstvujet reszpublika.” [Krisztus Feltámadott! Éljen a Köztársaság!] Jevlogij metropolita így emlékezik meg az 1917 márciusában a templomokban uralkodó szokatlanul átpolitizálódott húsvéti hangulatról, amelyben a vallási húsvét eggyé vált a politikai húsvétal: „A Húsvét hétfő reggeli misét egy katonatömegetől zsúfolt templomban tartottam. A templomban félelmetes, forradalmi atmoszféra uralkodott... Amikor a »Hrisztosz voszkresze!« üdvözlésre válaszul végigmorajlott a tömegben a »Voisztynu Voszkresze«, valaki elkiáltotta magát: »Rosszija voszkresze!«” (Idézi B. I. Kolonyickij, i. m. 82.) A „Krasznoj Paszha” egyházi kifejezés, amelyben a „krasznoj” tündöklőt, ragyogót, szépet jelent, a forradalom hatására a szó új, politikai értelemmel telítődött és az egyházi „vörös/szép” (krasznij ugolok,

- Krasznaja ploscsagy) a forradalmi mozgalom vörös színével egyesült. Olyannyira, hogy a „krasznaja Paszha” kifejezést utóbb még a bolsevikok is használták: Októbert nevezték „a munkásosztály és a szegényparasztság Húsvétjának” (A. Rabinovics: *Bolsevik u vlasztyi. Per vij god szovjetszkoj epohi v Petrograde*. Moszkva, 2007. 539.)
9. Immanuel Kant: A fenséges analitikája. In *Az ítélelterő kritikája*. Akadémia, 1979. I. rész. I. szakasz, 211.
 10. Borisz Paszternak: Emberek és helyzetek, In *Én*. Gondolat, 1968. 91.
 11. J. W. Goethe: Faust. Második rész (Kálnoky László fordítása). Az idézett sorok az eredetiben így hangoznak: „*Das Schaudern ist der Menschheit bestes Teil. // Wie auch die Welt ihm das Gefühl verteuere, // Ergriffen fühlt er tief das Ungeheure.*”
 12. Alekszandr Blok: Értelmiség és forradalom In *Élmények és gondolatok*. Európa, 1967. 22.
 13. „Persze – írja Szolzsenyicin –, orosz talajon győzve mint mozgalom, hogyne vonzotta volna magához az orosz erőket, hogyne tett volna szert orosz vonásokra! *De azért jussanak csak eszünkbe a forradalom nemzetközi erői! Talán a forradalom első éveiben nem olyan vonásai voltak-e a forradalomnak, mint egy külföldi lerohanásnak? Amikor előfordult, hogy egy települést megsemmisítő rekviráló vagy büntetőosztagban szinte senki nem beszélt oroszul, viszont finnek és osztrákok voltak közöttük? Amikor a Cseka apparátusában csak úgy nyüzsgöttek a lettek, lengyelek, zsidók, magyarok, kínaiak? Amikor a bolsevik hatalom a polgár-*
- háború kritikus periódusaiban éppen a külföldi – különösen a lett – szuronyok révén tudta a maga javára billenteni a mérleget?” (Iz-pod glib, Ymca-Press, Párizs, 1974. 135.) Ehhez fűzi hozzá Grigorij Pomeranc vallásfilozófus *Álom az igazságos megtorlásról* című esszéjében a következőt: „A lettek, zsidók, lengyelek nem külföldiek, hanem »más nemzetiségűek« ([ino-narodci] vagy, amint ma mondják, »nemzeti kisebbségek«) voltak. Külföldinek nevezve őket, Alekszandr Iszajevics egy csapásra intervencióvá és agresszióvá változtatja azt, ami honpolgárok részvétele volt a saját tulajdon forradalmunkban. (...) A lettek, lengyelek és zsidók szerepe az orosz forradalomban jelentékeny volt (ugyanúgy, mint a grúzoké és örményeké, én inkább őket említeném, mint a magyarokat és kínaiakat). Azonban azok, akik részt vettek a szovjethatalom megteremtésében, a Gulagra kerültek, vagy egyenest a túlvilágra. Oroszok és nem oroszok – valamennyien egyforma dögcédulával fekszenek a földben. Az ember azt hinné, hogy a holtaknak nincs miért szégyenkezniük. Hát van!” (In *Tovább... Tovább... Tovább!* 1953–1988, Szabad Tér Kiadó, 1988, szerkesztette: Szilágyi Ákos, 141–142.) „Az orosz forradalom az idegenek műve” narratívának mai „feketeszásas” változatát lásd: Valerij Sambajev: *Naseszt-vije csuzsih. Pocsemu k vlasztyi prihodjat vragi* [Idegenek inváziója. Miért kerülnek hatalomra az ellenségeink?], Algoritm, Moszkva, 2013.*
14. A tengernyiszaikirodalomból lásd ehhez: I. V. Sztarodubceva, V. A. Mau:

- Velikije revoljucii. Ot Kromvelja do Pu-
tyina. Izd. Vagriusz, Moszkva, 2004.
15. Idézi R. Loginov: »Великая и
бескровная«. www. monarchist.
info/newspaper/article/100/4540 Az
1917-es év eseményeinek krónikáját
korabeli feljegyzések, emlékiratok,
naplók alapján lásd: *Oktyabr. Isztorija
odnoj revoljucii*. Common place, 2017.
16. Alekszandr Blok, i. m. 21.
17. Prof. M. Ny. Gernyet: *Revoljuci-
ja, roszt presztupnosztyi i szmertnaja
kazny*. Moszkva, Izd. NACSALO,
1917. 7–8.
18. 1901 és 1910 között a forradalmi ter-
rornak mintegy 17 ezer ember vált az
áldozatává, ezeknek körülbelül fele
az államhatalom képviselője volt. A
cári kormány a terrorra megtorlá-
sokkal válaszolt. 1901–1912 között a
katonai táborig bíróságok ítélete nyo-
mán mintegy 4352 embert végeztek
ki. 1905 és 1907 között az orosz biro-
dalmon végigsöprő felkelésekben,
pogromokban és zendülésekben 88
ezer embert öltek vagy sebesítettek
meg. A cári büntetőosztagok 1905–
1906-ban mintegy hatezer embert
lőttek agyon vagy akasztottak fel.
1906-tól 1911-ig pedig még hatezer
embert. (Az adatokat lásd: In B. Ny.
Mironov: *Russzkije revoljucii nacsala
XX veka: uroki dlja nasztojascevo (ot-
vet V. G. Horoszu)*. In *Uő Szrasztyi po
revoljucii. Nravi v rosszijszkoj isztoriog-
rafii v vek informacii*. Moszkva, Vesz
mir, 2013. 199.
19. Prof. M. Ny. Gernyet, i. m. 3. (Ki-
emelés – Sz. Á.)
20. Az Ideiglenes Kormány 1917. március
2-án, öt nappal II. Miklós trónról való
lemondása után a *Marseillezt* fogadta

el az új orosz állam himnuszául (1918.
január 23-ig volt érvényben, a szovjet
állami himnusz ettől fogva egészen
1943-ig az *Internacionálé* volt). Elein-
te az eredeti francia dallammal ját-
szották, később azonban a dallamot
a *Munkás Marseillez* – P. L. Lavrov,
a Narodnaja Volja egyik vezetője
1875-ben írt – szövegéhez igazították.
Mihail Prisvin aggodalmi csak
e szöveg ismeretében válnak érthe-
tőbbé. Jól mutatja, milyen kevésbé,
mennyire csak *felül* lehetett polgári
az a polgárinak nevezett forradalom,
amelynek lelkes néptömegei *alul* he-
teken, hónapokon át utcákon, tere-
ken, színházokban, rendezvényeken
egyfolytában a *Munkás Marseillezt*
énekelték, például ilyen strófák-
kal: Богачи-кулаки жадной сворой
// Расхищают тяжёлый твой труд.
// Твоим потом жиреют обжоры,
// Твой последний кусок они рвут.
// Голодай, чтоб они пировали, //
Голодай, чтоб в игре биржевой //
Они совесть и честь продавали,
//Чтоб глумились они над тобой.
[Nyersfordításban: Gazdagok-kulá-
kok mohó falkái // Ragadják el nehéz
munkád gyümölcseit. // Veritékeden
híznak a telhetetlenek, // Elveszik
szádtól az utolsó falatot. // Éhezzél,
csakhogy ők lakmározhassanak. //
Éhezzél, csak hogy ők a tőzsdei játé-
kban // Áruba bocsátva becsületet és
lelkiismeretet, // Gúnyt úzhessenek
belőled.]

21. In Volja Naroda, 1917. október 5. No
164. 4. Lásd még: *Szmeħ obezjan*. Iz
dnyevelyka. [Majmok nevetése. Nap-
lójegyzetek] In *Volja Naroda*, 1917.
október 28. No 156.1.

22. Ahogy 1797-ben Joseph de Maistre a francia forradalomról mondta, hogy „A francia forradalomnak sátáni jellege van”. (Idézi Alexis de Tocqueville: *A régi rend és a forradalom*. Atlantisz, 1994. 46.)
23. Bergyajev: *Isztoki i szmizsl russzkogo kommunizma*. Ymca-Press, Párizs, 1955. 95.
24. Borisz Pilnyak: *Golij god (1920)*. In *Uő Szobranijje szocsinyenyij*. Tom pervij, Terra–Knyizsnij Klub, Moszkva, 2003. 74.
25. Borisz Pilnyak: *Szankt-Peter-burch. (1921)*. In *Uő Szobranijje szocsinyenyij*. Tom pervij. Terra–Knyizsnij Klub, Moszkva, 2003. 405.
26. „Most érkezett az első parancs a katonai tiszteletadásról, pontosabban tisztelet nem adásról [értsd: nem kell a tisztek előtt szalutálni – Sz. Á.], – írja naplójában 1917. március 17-én

Ioszif Iljin, orosz tiszt – és arról, hogy mostantól mindenkinek kijár az „ön” megszólítás, megszűnik viszont a „méltóságos uram” megszólítás, és így tovább. Azt beszélik az új szenátorok egyike találta ki, valamilyen Szokolov. Ahelyett, hogy a hatvan százalékban írástudatlan emberekkel megpróbálnának megértetni valamit, egyszerre csak parancsokat osztogatnak, amelyekből az derül ki, hogy mi, tisztek holmi szörnyetegek voltunk idáig. De ami még fontosabb, a parancsot az altisztek kapják meg, mi nem... Hogy nekünk mire van még egyáltalán jogunk, arról egy szó sincs, mi csak csináljuk ezt meg ezt és kész! ” (Ioszif Iljin: *Belaja Odisszeja. Iz dnyevnyikov*. In *Oktyabr 2014. 3*. Az elektronikus megjelenés alapján idézem: <http://magazines.russ.ru/october/2014/3/4i.html>.

A Wallenberg Egyesület Ember Mária-díjára február 28-áig lehet
díjazottakat jelölni.

A kiírást az Egyesület honlapján találják meg. www.wallenbergegyesulet.hu

Vagy írjon mailt: wallenbergegyesulet.elnok@gmail.com

**ÁLLJ FEL A FOTELBŐL
ÉS CSATLAKOZZ!**
info.nyomtassteis@gmail.com

NYOMTASS TE IS
HÍREK, AMELYEK NEM JUTNAK EL MINDENKIHEZ
WWW.NYOMTASSTEIS.HU

TÁMOGASS TE IS!
Magnetbank
16200223-10026139
eDemokrácia Műhely Egyesület

© Fortepan, Vova